

УДК 347.457

Оболешева О.С.

СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ВЕКСЕЛЯМИ З БЕЗОБОРОТНИМ ІНДОСАМЕНТОМ

Проведений аналіз діючого законодавства та судової практики, що регулюють питання стягнення заборгованості за вексями з безоборотним індосаментом. Внесені пропозиції щодо усунення виявлених проблем та розбіжностей.

Ключові слова: безоборотний індосамент, вексель, стягнення заборгованості.

Використання векселів як однієї з форм безготівкових розрахунків в діяльності суб'єктів господарювання має велике значення. Обумовлено це, насамперед, перевагами, якими наділений вексель в порівнянні з іншими розрахунковими формами. Зокрема, це можливість так званого “кредитування” суб'єктів, виключення переказу коштів, його безумовність та суворість.

При цьому, необхідною умовою ефективної діяльності суб'єктів господарювання та економіки держави в цілому є своєчасна оплата за виконані роботи, надані послуги, поставлену продукцію та оперативність стягнення боргу, тобто кошти, стягнуті на користь будь-якого суб'єкта, мають використовуватись в його діяльності та приносити прибуток. В свою чергу, це стосується і стягнення заборгованості за вексями.

Враховуючи те, що на сьогодні існують певні проблеми в процесі стягнення заборгованості за вексями, що містять безоборотний індосамент, дане питання викликає необхідність теоретичного та практичного аналізу, а також обумовлює його актуальність.

Слід відзначити, що питання вексельного обігу не є новим в науковій літературі. Питанням регулювання вексельних правовідносин присвячені дослідження таких вчених, як М.Мороз, М.Старинський, В.Гордон, А.Демківський, О.Єфімов, І.Мельник, Н.Деркач ті інші. Окремі аспекти вексельного обігу розглядалися в роботах В.Мамутова, О.Подцерковного, Н.Саніахметової.

Наряду з цим, майже відсутнє в літературі дослідження такого важливого та спірного питання як стягнення заборгованості за вексями з безоборотним індосаментом, зокрема співвідношення теоретичного та практичного здійснення такого стягнення.

Отже, метою статті є аналіз діючого законодавства та судової практики, що регулюють питання стягнення заборгованості за вексями з безоборотним індосаментом, виявлення проблем та розбіжностей, що виникають в процесі такого стягнення та внесення пропозицій щодо їх усунення.

Основними нормативними актами в сфері вексельного обігу та стягнення вексельної заборгованості є: Господарський кодекс України, Закони України “Про цінні папери та фондовий ринок”, “Про обіг векселів в Україні”, Уніфікований закон про

переказні векселі та прості векселі, “Про виконавче провадження”, Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Так, відповідно до ст.14 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” вексель – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов’язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) [1].

Як вбачається з наведеної норми, вексель як платіжний засіб наділений такими властивостями як безумовність та беззастережність. Це означає, що наказ у векселі про сплату певної грошової суми не може обумовлюватись будь-якими умовами або застереженнями.

Крім того, в юридичній літературі наводиться про безспірний характер векселя, зокрема, “добросовісний держатель векселя має правовий захист від заперечень, які міг би висунути боржник власникові цього фінансового документа [2, с.75].

Відповідно до ст.8 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі (далі – Уніфікований закон) кожний, хто поставив свій підпис на переказному векселі, стає зобов’язаним за векселем [3]. При цьому, положення наведеної ст.8 застосовуються також для простих векселів в силу ст.77 Уніфікованого закону.

Отже, мова йде про солідарну відповідальність осіб перед векселедержателем. У разі відмови платника оплатити вексель для виникнення у векселедержателя права на позов вексель має бути своєчасно опротестований, тобто отримати нотаріальну офіційно засвідчену вимогу платежу та його нездійснення.

Згідно Закону України “Про виконавче провадження” виконавчі написи нотаріусів, вчинені на підставі опротестованого векселя, є виконавчими документами [4]. Наведене свідчить, що векселедержатель може передати цей виконавчий документ до відповідного органу державної виконавчої служби для виконання або стягнутти борг за опротестованим векселем в судовому порядку.

Подібне становище було б таким, що відповідає властивостям та юридичній природі векселя та спрямованим на захист законних прав векселедержателя. Однак, «ідеальному» стягненню вексельної заборгованості перешкоджає один із спірних та розбіжливих питань, таких як індосаментний напис на векселі «без обороту на мене». Саме на такому спірному питанні про можливість здійснення «безоборотного» індосаменту та стягнення заборгованості за векселем, що містить напис «без обороту на мене», хотілось зупинитися більш детальноше.

Напис на векселі «без обороту на мене» може робитись особою, яка ставить свій підпис на векселі, що дозволяє виключити таке підприємство із числа солідарно зобов’язаних за векселем, а в свою чергу векселедержатель опротестованого векселя у встановленому порядку не може використати своє право вимоги щодо цього підприємства.

В той же час судова практика з цього приводу неоднакова. Так, підприємство «А...» звернулось до господарського суду Донецької області з позовом про стягнення заборгованості за опротестованим векселем з безоборотним індосаментом до індосанта. Рішенням господарського суду від 10.10.2007р. було відмовлено в задоволенні позовних вимог з приводу того, що відповідно до ч.1 ст.15 Уніфікованого закону індосант, який зробив в індосаменті оговорку «без обороту на мене», звільняється від

відповідальності за акцепт і платіж. Оскаржуване в касаційному порядку рішення суду першої інстанції було залишено без змін.

В той же час постановою Львівського апеляційного господарського суду від 29.09.2004р. було скасовано рішення господарського суду Волинської області від 27.05.2004р. про відмову у задоволенні позовних вимог АКБ «М...» про стягнення заборгованості за векселем з безоборотним індосаментом. Зазначеною постановою позов задоволено з тих підстав, що Уніфікований закон не визначає такого поняття, як безоборотний індосамент, а тому застереження «без обороту на мене» є неможливим з огляду Уніфікованого закону, а згідно ст.12 цього Закону вказаний напис слід вважати ненаписаним. Вищим господарським судом України вказана постанова апеляційної інстанції залишена без змін.

З метою однакового застосування судами положень вексельного законодавства Пленумом Верховного Суду України прийнято постанову від 08.06.2007р. № 5 «Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів» (далі – постанова Пленуму).

Відповідно до п.13 постанови Пленуму зазначено, що ст.15 Уніфікованого закону визначено, що індосант відповідає за акцепт і за платіж, якщо не обумовлено протилежне. У випадку включення до індосаменту застереження «без обороту на мене» чи будь-якого іншого, наслідком якого може бути звільнення індосанта від відповідальності за платіж за векселем, передбаченої вказаною нормою Уніфікованого закону, індосант відповідає лише за дійсність переданої за векселем вимоги. Таке застереження означає, що при неакцепті або неплатежі до такого індосанта не можуть бути пред'явлені вимоги, передбачені статтями 43-49 Уніфікованого закону, тобто зазначена особа звільняється від відповідальності за невиконання зобов'язань за векселем. Отже напис особи на векселі «без обороту на мене» звільняє її від відповідальності за цим векселем.

В той же час надання векседавцеві (боржників за зобов'язанням) права на власний розсуд вирішувати питання щодо своєї відповідальності шляхом наділення безоборотного індосаменту зазначеною властивістю викликає певні зауваження. По-перше, ст.43 Уніфікованого закону чітко визначає: «Держатель може використати своє право регресу проти індосантів, трасанта та інших зобов'язаних осіб» [5, с.29]. Крім того, ст.47 вказаного Закону передбачає, що всі трасанти, акцептанти, індосанти і особи, які забезпечують авалем платіж за векселем, є солідарно зобов'язаними перед держателем. Відповідно до ст.12 Уніфікованого закону індосамент повинен бути безумовним. Будь-яка обмежуюча його умова вважається ненаписаною. Подібна аргументація здається цілком обґрунтованою та справедливою.

По-друге, наведена позиція судових органів розбігається із законодавством про опротестування векселя. Так, відповідно до законодавства опротестований вексель є виконавчим документом, тобто здатен до виконання. Здійснений протест засвідчує, що за векселем своєчасно вчинені усі встановлені законом дії для збереження права векселедержателя (кредитора за зобов'язанням) вимагати оплати заборгованості за цим векселем з усіх осіб, хто поставив на ньому свій підпис. Отже, метою нотаріального провадження про вчинення протесту векселя є посвідчення факту невиконання учасником вексельного обігу зобов'язання за ним [6, с.55].

Згідно Постанови КМ України від 29.06.1999р. № 1172 вексель, опротестований нотаріусом у встановленому законом порядку, включено до переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса. Такий висновок підтверджується ч.2 ст.198 ЦК України, відповідно до якої відмова від виконання зобов'язання, засвідченого цінним папером, з посиланням на відсутність підстави зобов'язання або на його недійсність не допускається [7]. Як влучно зазначає з цього приводу М.Мороз, «заперечення боржника проти кредитора практично неможливі, за винятком лише випадків, коли кредитор, придбаючи вексель, діяв свідомо в шкоду боржнику» [8, с. 20].

Протилежний підхід надає будь-якому суб'єкту можливість на законних підставах уникнути відповідальності. Для цього, достатньо розрахуватися з підприємством, яке виконало роботи, надало послуги чи поставило продукцію векселем, включивши в індосамент напис «без обороту на мене». Правомірно виникає питання: навіщо існують норми закону, відповідно до яких кожний, хто поставив свій підпис на векселі, стає солідарно зобов'язаним за ним.

На нашу думку, надання безоборотному індосаменту характеристики відмінюючої умови руйнує такі властивості векселя як його безспірність, беззастережність та безумовність, про які мова йшла на початку статті, а також викликає внутрішні протиріччя між положеннями Уніфікованого закону, зокрема, ст.ст. 12, 43, 47.

Таким чином, на практиці стягнення заборгованості за векселем з безоборотним індосаментом, у тому числі опротестованим, ускладнено неузгодженостями діючого законодавства, в результаті чого підприємства при спробі отримати оплату за виконані роботи, надані послуги, поставлену продукцію стикаються з неможливістю реального стягнення заборгованості.

Таким чином, наведений в статті аналіз питання теоретичного та практичного стягнення заборгованості за векселями з безоборотним індосаментом дає підстави зробити наступні висновки.

Нормативно-правові акти, що є основою регулювання вексельного обігу, прийняті ще на початку ХХ ст. Україна належить до країн, основу вексельного законодавства яких складає Женевська конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі. Проте, в сучасних умовах національне законодавство з цього приводу потребує усунення існуючих розбіжностей та суперечностей, в т.ч. у питанні стягнення заборгованості за векселем, який містить безоборотний індосамент. Судова практика показала, що індосаментний напис на векселі “без обороту на мене” звільняє особу, яка його поставила, від відповідальності за невиконання зобов'язань за цим векселем. В той же час таке положення порушує права та законні інтереси суб'єктів, яким видали вексель в рахунок оплати за виконані роботи, надані послуги чи поставлену продукцію.

Враховуючи те, що Женевська конвенція дозволяє країнам, які приєдналися до неї, зокрема Україна, самостійно вирішувати деякі питання вексельного обігу на своїй території, представляється за доцільне внести доповнення в законодавство України, а саме:

Ст.8 Закону України “Про обіг векселів в Україні” доповнити реченням такого змісту: “Вексель, який містить індосамент із застереженням “без обороту на мене”, не

звільняє індосанта, який зробив таке застереження, від відповідальності за невиконання зобов'язань за цим векселем”.

Уявляється, внесення таких змін усунуть розбіжності та суперечності, що існують сьогодні при стягненні заборгованості за векселями з безоборотним індосаментом та захистить права та інтереси законних векселедержателів.

Список використаних джерел та література:

1. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2006р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 31.- Ст.268.
2. О.Ятлук. Вексельний обіг в Україні: його становлення та особливості // Юридичний журнал.- 2004.- № 9(27).- С.73-84.
3. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, підписана в Женеві 7 червня 1930р. // League of Nations. Treaty Series. – Vol.CXLIII.- P.259.- No.3313 (1933-1934).
4. Закон України “Про виконавче провадження” від 21 квітня 1999р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 24.- Ст.207.
5. Вексельное обращение / А.Б.Аваков, Г.И.Гаевой, В.А.Бешанов и др. – Харьков: Фолио, 2000.- 382с.
6. І.Мельник. Вексель як документ в нотаріальному процесі // Право України. – 2006.- № 2.-С.54-57.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 40-44.- Ст.356.
8. Мороз Ю.Н. Вексельное дело. – Киев: Наукова думка, Лад, 1996. – 472с.

Оболешева Е.Е. Взыскание задолженности по векселям с безоборотным индосаментом.

Проведен анализ действующего законодательства и судебной практики, регулирующие вопрос взыскания задолженности по векселям, содержащим безоборотный индоссамент. Внесены предложения по устранению выявленных проблем и разногласий.

Ключевые слова: безоборотный индоссамент, вексель, взыскание задолженности.

Obolesheva O.E. Debts collecting of bills of exchange contain endorsement without recourse.

The analysis is conducted of current legislation and judicial practice that regulates procedure debts collecting of bills of exchange contain endorsement without recourse. Propositions are entered for removal problems and disagreements, which are discovered.

Key words: endorsement without recourse, bills of exchange, debts collecting.

Надійшла до редакції 16.03.2009 р.